

Олена Косенко

З історії розвитку методики бібліографічного опису серіальних видань

Простежується діалектика розвитку серіальних видань, починаючи від ХУІІ ст., паралельно розглядаються тенденції появи варіантів інструкцій з їх бібліографічного опису. Аналізується інструкція, розроблена О.Фомінім у праці «Программа описания русских журналов и инструкция для них».

У сучасній бібліотечно-інформаційній діяльності не втрачають актуальності проблеми складання бібліографічного опису (БО) серіальних видань*, принципи якого в основному збігаються з принципами опису книг. Проте бібліографічній інформації щодо серіальних видань притаманна динамічність, зумовлена їх перейменуванням, виділенням з одного видання двох і більше нових видань, зміна способу нумерації або періодичності випусків тощо. Ця специфіка потребує вироблення правил, згідно з якими можливе створення такої форми запису, котра при наявності сталої структури дозволяла б вносити певні зміни й доповнення в зміст бібліографічного запису при мінімальній його модифікації. Методика складання БО серіальних видань у своєму розвитку пройшла складний шлях від отримання найпростіших опізнавальних описів до описів з багатоелементною структурою.

Потреба в описі серіальних видань постає одночасно з їх появою. Перші газети та журнали виникають на початку ХУІІ ст. У ХУІІ - ХУІІІ ст. в багатьох країнах Західної Європи почали розроблятися інструкції з опису книг та періодичних видань для каталогів великих бібліотек. З розвитком науки, культури та техніки у ХІХ ст. друкуються вже десятки тисяч назв газет і журналів, і відповідно опис серіальних видань зустрічається в багатьох бібліографічних покажчиках, у друкованих каталогах бібліотек.

Велику роль у світовій теорії та практиці опису відіграли розроблені 1841 р. директором бібліотеки Британського музею А.Паніці «Правила укладання каталогу» («дев'яносто одне правило»). Вони передбачали використання заголовка колективного автора, якщо прізвище автора було розташоване на титульному аркуші. У протилежному випадку при каталогізації періодичних та продовжуваних видань книга описувалася під назвою. Учені записки, наукові твори академій, інститутів, асоціацій університетів, наукових чи літературних товариств, назви яких відомі або можуть бути встановлені, каталогізуються під загальним заголовком «Академії» («Academies»). Таких правил дотримувалися при описі періодичних видань, котрі каталогізувалися під загальним заголовком, включаючи огляди, журнали, газети, щорічники та інші видання, на яких би мова і під якою б назвою вони не були опубліковані.

У ХІХ ст. принципи опису й складання інструкції з опису книг та періодичних видань для бібліотечних

каталогів розробляли американські бібліотекарі. Чарльз Джюїтт підготував опубліковану в звітах Смітсонівського інституту (Вашингтон) інструкцію, де розглянув усі випадки, які могли виникнути в процесі складання опису. Американський бібліотекознавець Ч.Кеттер (працівник Бостонського Атекеума) опублікував у 1876 р. «Правила укладання словарного каталогу». Він сформулював загальні принципи опису: 1) під прізвищем автора чи під найменуванням установи; 2) під першим словом назви, коли автор чи установа невідомі. «Правила» Кеттера, а також «Правила» Паніці та інструкція Джюїтта лягли в основу англо-американської системи опису¹.

На початку ХІХ ст. інструкції по БО з'являються в Росії. Найпершу з них - «Опыт нового библиографического порядка для Санкт-Петербургской библиотеки» (1809) розробив для каталогів Публічної бібліотеки її директор О.М.Оленін. Розділ ІІІ «Опыта...» «О составлении книжных росписей или каталогов» був першою в Росії друкованою інструкцією з книгоопису. Нею обумовлювалися головні правила опису книг, встановлювався склад його елементів. «... На цих листках або карточках переписувачі зобов'язані позначати повну назву кожного твору, вказуючи детально всю заголовкову сторінку, ім'я та прізвище автора, видавця або друкаря, місце, де книга була надрукована і рік видання, визначаючи при цьому число томів і формат»². У ній передбачалося складання БО під назвою або іменем автора незалежно від їх розташування. Автор зазначався на картці у графі справа у верхньому кутку. Тобто, обов'язковою умовою було точне копіювання титульного аркуша. І хоча інструкція була недосконалою, надто загальною (в ній навіть не відбилася специфіка різних видів видань, про серіальні видання взагалі не згадується), проте це був перший крок на шляху уніфікації БО.

Опис журналів і газет проводився згідно з загальними правилами опису книг. Спеціальних інструкцій ще не існувало. Пізніше було розроблено інструкцію щодо опису книг для каталогів Публічної бібліотеки, а саме - «Правила для составления каталога Публичной библиотеки» (1819), де йшлося вже про періодичні видання. Перший варіант інструкції з'явився в лютому, другий - у травні 1819 р. Було внесено ряд доповнень у тогочасну методику опису. Рекомендувалося вносити у заголовок опису прізвище автора в називному відмінку, що стало важливим зрушенням у напрямі розвитку принципів опису (раніше прізвище автора або зовсім не виносилося до заголовка, або наводилося в родовому

* Газети, журнали, періодичні та продовжувані збірники, періодичні та продовжувані бюлетені, серіальні інформаційні видання, серійні видання.

відмінку). Травневими правилами передбачалося вказувати прізвище автора в називному відмінку в тих випадках, коли воно було розташоване не на титульному аркуші, а в іншому місці книги. Тобто, джерелом опису було визнано всю книгу в цілому, а не лише один титул. У цій інструкції вперше були сформульовані правила т. зв. відкритого опису для багатотомних і продовжуваних видань, які застосовуються й зараз. Рекомендувалося об'єднувати відомості про випуски певного журналу. Інструкція стала основою першого зведення правил для суспільних і народних бібліотек, складених у 1858 р. В.Собольщиковим. Про методику книгоопису в цьому документі («Об устройстве библиотек и составлении их каталогов») не йшлося. Однак Собольщиков розробив систему каталогів, що мали розкрити для читачів фонди бібліотек за змістом. У ній розглядається питання розташування книг, журналів на полицях бібліотеки. От, скажімо, рекомендації щодо журналів: «Зібрання багатьох томів, як, приміром, журнали, треба ставити в одній шафі, а не розділяти на дві. На полицях ставляться журнали, продовжуваним слід залишати місце для продовження; журнали, видання яких припинилося, ставлять на постійні місця як повні видання. Для журналів бувають у бібліотеках особливі відділення, в яких продовжувані видання ставляться бібліотекарем на тимчасові місця на його розсуд»³. В інструкції 26 пунктів. У одному з них перелічені основні елементи опису книг, які тоді поширювалися її на періодичні видання: 1) ім'я автора або головне слово назви треба було писати великими літерами й чітко; 2) текст назви; 3) місце, де книга надрукована; ім'я друкаря або назва друкарні; ім'я видавця, який надав засоби для друкування книги; 4) рік видання; 5) формат; 6) кількість томів і частин із позначенням кількості опрацьованих; 7) кількість сторінок, що мають нумерацію, з поясненням: скільки нумеровано римськими цифрами, скільки арабськими й скільки зовсім не пронумеровано; 8) число належних до книг гравюр.

У ті часи існувало ще кілька інструкцій з опису книг, де згадувалося про журнали. Так, у «Подробных правилах ведения каталогов императорской Публичной библиотеки» (1870) О.Борзенко рекомендував розписувати для каталогів окремі статті зі збірок творів різних авторів. Методику аналітичного опису було викладено видатним російським бібліографом В.Межовим у статті «Практические советы начинающим заниматься библиографией», де він розглянув правила опису статей із журналів та газет: «Щодо журнальних статей, то їх назву виписують так само, як і окремі книги. При них не зазначається тільки друкарня і формат, замість цього зазначається назва того періодичного видання або збірника, в яких вміщено статтю. Чим детальнішим буде це позначення, тим краще. Слід виписувати не тільки рік і номер газети або журналу, а навіть том, частину і сторінки»⁴. Але для традиційних каталогів бібліотек аналітичний опис не був властивим і застосову-

вався здебільшого в бібліографічних покажчиках.

Праця бібліотекаря Російської Державної думи А.Белова «Правила составления каталога алфавитного, систематического и предметного» (1915) була першою спробою використання закордонного досвіду, положень англо-американської інструкції 1908 р. Крім правил опису книг, у ній регламентувався опис інших видів творів друку - періодичних видань, географічних карт, нот тощо. Про опис періодики автор пише: «Газети й журнали заносяться на картку за першим словом назви <...> Назва газети або журналу пишеться на картці або в книзі під відповідною літерою великим шрифтом. Наступний рядок - підзаголовок видання, третій - поточний рік та номер інвентаря. Далі позначається число номерів на рік, передплата ціна й кількість одержуваних бібліотекою примірників...»⁵.

Але спеціальної інструкції щодо БО журналів і продовжуваних видань тривалий час не існувало. Лише в 1917 р. членами гуртка Російського бібліологічного товариства було утворено Комісію з опису журналів. Її головною метою було виробити план та методи опису. У результаті з'явилася розроблена О.Фомінін, «Программа описания русских журналов и инструкция для них», де були розділи: загальні відомості про журнал, опис його тексту, загальні відомості про особливі додатки до журналу, опис тексту особливих додатків до нього та ін. Рекомендувалося опис вести безпосередньо за журналом, а не за його змістом, при описі журналу дотримуватися його орфографії, зберігаючи всі великі літери. У загальних відомостях опису журналів наводити основні бібліографічні відомості про видання у такій послідовності: назва повністю у формі, наведеній у виданні, точний та повний підзаголовок, час видання (при визначенні часу видання журналу фіксують перші та останні його номери, а не лише один рік видання), термін видання (щомісячно, щотижнево, щорічно), розподіл журналу на номери, книжки, частини й томи, ім'я та по батькові й прізвище редакторів, час редагування, місце видання, формат. У описі тексту журналу вказується рік, том або частина, книжка чи номер місяця, час виходу книжки або номера, кількість сторінок (відзначають кількість не тільки нумерованих сторінок у журналі, а й нумерованих), ілюстрації⁶. Це видання мало важливе значення для подальшого розвитку інструкцій по БО періодичних видань.

Історія бібліографічного опису серіальних видань XIX - поч. XX ст. була періодом створення інформаційного підґрунтя сучасних методів опису. Більшість загальних принципів методики БО склалася вже в середині XIX ст. Введення першого елемента опису авторського заголовка стало значним досягненням, оскільки зробило можливим організацію інформаційних масивів, що відображали серіальні видання за авторською ознакою. Це сприяло їх ідентифікації та пошуку.

¹ Гиляревский Р.С. Развитие современных принципов книгоописания: Краткий очерк. - М., 1961. - 184 с.

² Оленин А.Н. Опыт нового библиографического порядка для Санкт-Петербургской императорской библиотеки. - СПб., 1809. - С.28-35.

³ Собольщиков В.И. Об устройстве общественных библиотек и составлении их каталогов. - СПб., 1859. - 56 с.

⁴ Межов В.И. Практические советы начинающим заниматься библиографией // Рос. библиогр.- СПб., - 1881.- №99. - С. 540-546.

⁵ Белов А.М. Правила составления каталогов алфавитного, систематического и предметного. - Пг., 1915.- 34 с.

⁶ Фомин А.Г. Программа описания русских журналов и инструкция для них // Тр. Комиссии Русс. Библ. Об-ва по описанию журналов.- Пг., 1919.- Вып.1. - С. 85-95.